

EVZÂÎ'NİN HAYATI VE FIKİHÇİLİĞİ*

Muhammed Latif ALTUN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, İlçe Müftüsü, Akçakale, mlatif7263@hotmail.com.

Geliş Tarihi/Received:

12.12.2018

Kabul Tarihi/Accepted:

25.12.2018

e-Yayım/e-Printed:

31.12.2018

ÖZ

Bu çalışmada hicri II. asırda yaşamış mutlak müçtehit ve mezhep sahibi Evzâî'nin hayatı ve fıkıhçı kimliği üzerinde durulacaktır. Evzâî'nin ailevi hayatına, nerede yaşadığına, nispet edildiği yere ve ilmî seferlerine değinilecek, bu seferlerde ne gibi kazanımlar elde ettiği ele alınacaktır. Ayrıca Evzâî'nin delillerden hükümlere ulaşma noktasında kullandığı yöntemlere işaret edilecektir. Fıkıhçı olmasının yanında hadisçiliğiyle de bilinen Evzâî'nin fikhî hükümlerde en çok kullandığı delillere temas edilecektir. Ancak çalışmamızın sınırlarını aşmamak adına bu delillerden sadece kullandığı edille-i erba'aya ve bunları kullanırken nasıl bir sıralamaya tabi tuttuğuna vurgu yapılacaktır. Ayrıca Evzâî'nin rey ve hadis ekollerinden hangisine daha yakın olduğu üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler Fıkıh, Evzâî, Evzâîyye mezhebi, İctihad, Edille-i erba'a.

EVZAI'S LIFE AND HIS ISLAMIC LAW

ABSTRACT

In this study, it will be focused on Evzai's life and identity of islamic law living in second hijri century that is the owner of absolute interpreter and communion. Evzai's family life, where he lived, his scientific voyages are mentioned and what kind of gains he had in these voyages. Moreover it will be pointed the method of Evzai that he used to reach the provisions from the evidences. It will be stated that the in the cations which are the most used by Evzai who known as an Islamic law in addition to being a traditioner. However; in order not to exceed the content of the study, it will be emphasized that just edille-i erbaa he use and how they are ordered while used from these indications. Additionally, it will be stated that to which idea and tradition leader is closer Evzai.

Key Words Islamic law, Evzai sect of Evzai, judicial opinion, edille-i erbaa

Giriş

Hicrî ikinci asırda yaşayan Evzâî, başta hadis ve fıkıh olmak üzere, İslâmî ilimlere ilgi duymuş ve bu ilimler hakkında birçok eser telif etmiştir. Ancak bu eserlerden sadece *Siyerü Evzâî* isimli kitabı günümüze ulaşmıştır.¹

Bir müçtehit olarak Evzâî'nin ileri sürdüğü görüşlerinin nerdeyse tamamı, diğer fıkıhçılardan en az biriyle muvafık olmuş, çok az sayıdaki içtihatlarında yalnız kalmıştır. Ancak bu durum onun bu görüşlerinde delilden yoksun olduğu anlamına gelmemelidir. Aksine Kur'ân ve sünnet başta olmak üzere edille-i şeriyye onun dayanağı olmuştur. Evzâî'nin İleri sürdüğü bu görüşlerin kuvvetli olup olmaması, istidlalde bulunduğu delilin kuvvet ve zayıflığına göre değişmektedir. Zira bu delillerden bir kısmı Evzâî'nin görüşünü doğrudan desteklerken diğer bir kısmı da dolaylı desteklemiştir.

* Bu makale Muhammed Latif ALTUN'un "*Aile Hukuku Özelinde Hanefî Ve Evzâî Mezheplerinin Mukayesesi*" adlı yayınlanmamış doktora tezinden özetlenmiştir. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018.

¹ Salim Ögüt, "*Evzâî*" *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995) XI, 548.

Evezâî'nin İslâm medeniyetinde esas iz bırakan yönü, iki buçuk asra yakın mezhebi ile amel edilmiş olmasıdır. Öte yandan yaşadığı dönemin ileri gelen hadisçi ve fukahasıyla girdiği bir takım münazaralar, ulemanın nazarı dikkatini celp etmiştir. Bu bağlamda Evezâî, *Siyerü Evezâî* isimli kitabında, Ebû Hanife'nin siyer hakkındaki görüşlerine karşı görüşler beyan etmiştir. Ebû Yusuf da iki imamın görüşlerini karşılaştırarak kendi imamının görüşünü destekler mahiyette deliller serdetmiştir. İmam Şafîî de bu meselelere daha çok Evezâî'yi destekleyen değerlendirmelerde bulunarak, bunları *el-Ümm* isimli kitabının sonuna *Kitâbu Siyeri'l-Evezâî* başlığıyla eklemiştir.² Esasen bu kitap üzerinde yapılacak olan çalışmaya Evezâî'nin fıkıh ve hadisteki konumuna ışık tutacaktır.

İslâm hukuk metodolojisinin oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir role sahip olan Evezâî'nin, metodolojik görüşleri hakkında gerek İslâm dünyasında, gerekse Batılı ilim çevrelerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Ne var ki, sözü edilen çalışmalar çoğunlukla muhaddisliği ve genel manada fıkıhçılığıyla ilgili olup, yüzeysel çalışmalardan ibaret olmuştur. Ülkemizde Evezâî'nin fikhî görüşleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Sadece onun hadisçiliği, usûl düşüncesi ve aile hukukuna ilişkin düşünceleriyle ilgili birer çalışma olmak üzere, toplam üç yüksek lisans çalışması yapılmıştır.³ Biz ise bu çalışmamızda Evezâî'nin başta hayatı, ilmî seferleri olmak üzere fıkıhçılığı bağlamında içtihat metodu ve kullandığı delilleri ele alacağız. Bu delilleri edille-i erba'a ile sınırlı tutacağız. Ayrıca bunlardan her birine ikişer örnek vereceğiz. Böylece Evezâî'nin kullandığı deliller daha somut hale gelecektir.

I. Evezâî'nin Hayatı

A. Soyu ve Doğumu

Evezâî'nin ismi Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid, künyesi ise Ebû Amr el-Evezâî'dir. Evezâî ve dedesinin isimleri hakkında farklı rivâyetler zikredilmiştir. Evezâî'nin isminin Abdurrahman olduğu genel kabul görmüş olsa da, bir takım kaynaklarda ismi Abdülaziz olarak geçmektedir. Fakat Evezâî, kendini izzete layık görmediği ve Allah'ın rahmetine daha çok ihtiyacının olduğunu düşünerek, ismini Abdurrahman olarak değiştirdiği rivayet edilmektedir.⁴

Onun Evezâ'a nispet edilmesinde görüş birliği olmakla beraber, bunun sebebine ilişkin farklı rivâyetler bulunmaktadır. Evezâ' kelimesinin Yemen asıllı bir kabileden ismi olduğunu söyleyenler olduğu gibi, birçok topluluktan/kabileden müteşekkil guruba verilen isimdir diyenler de olmuştur.⁵ Öte yandan kimi tarihçilere göre ise Evezâ', daha sonra İmam Evezâî'nin yerleştiği Şam yakınlarındaki köyün adıdır.⁶ Bu son görüşe göre, İmam Evezâî, Evezâ'lı olmadığı, daha sonra buraya yerleşerek bu nispeti almıştır.⁷ Bazı tarihçiler, İmam Evezâî'nin Arap olmadığı, aslen Hindistan yakınında bulunan Sind şehrinde olduğu iddiasında bulunmuşlardır.⁸

² eş-Şafîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafî' b. Abdulmuttalib b. Abdimenaf el-Muttalib el-Kureşî el-Mekkî (v. 204/820), *el-Ümm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma' rife, 1990), VII, 352.

³ Aydın, Nevzat, *İmâm-ı Evezâî ve Sünendeki Metodu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2001; Dumlupınar, Mustafa, *İmâm Evezâî'nin Aile Hukukuna Dair İctihatları*, Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 2013; Ekşici, Abdülmecit Yasir, *Ehl-i Şam, İmâm Evezâî ve Usûl Düşüncesi*, Marmara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014. Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2001; Dumlupınar, Mustafa, *İmâm Evezâî'nin Aile Hukukuna Dair İctihatları*, Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 2013; Ekşici, Abdülmecit Yasir, *Ehl-i Şam, İmâm Evezâî ve Usûl Düşüncesi*, Marmara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 2014.

⁴ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlânî, (v. 852/1448), *Tehzî bü't-Tehzî b*, (el-Hind: Matbaatü Dâiretü'l-Ma' ârif, 1326) VI, 239; Şekî b Arslân, Şekî b b. Mahmud b. Hasan b. Yunus, (v.1366/1946), *el-Mehâsinü'l-Mesâîl*, (Mısır: Matba' atü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâühü, ty.) s. 47.

⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 120.

⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXV, 151-152.

⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXV, 151-155; el-Cebûrî, Abdullah Muhammed, *el-İmâmu'l-Evezâî Hayâtuhu ve Arâühü ve Asruhü*, (Bağdat: Dâru'r-Risâle, 1980), s. 11-15. Nevzat Aydın, *İmâm-ı Evezâî ve Sünendeki Metodu*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2001) s. 24.

⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 120.

Evzâî hicri 88 de Ba’lebek şehrinde doğmuş, gençliği ve çocukluğu Bikâ’a bölgesinde bulunan Kerek’te geçmiştir. Küçük yaşlarda babasını kaybeden Evzâî, annesinin himayesinde büyümüştür. Eğitim-öğretimiyle ilgilenen annesi, onu Bikâ’a bölgesinde bulunan birçok köyde okutmuştur. Eğitimini Şam, Hicaz, Yemen ve Irak bölgelerinde alan Evzâî, mutlak müçtehit seviyesine ulaşmış ve mezhep sahibi olmuştur.⁹

B. Ailesi

Evzâî’nin babasının ismi konusunda görüş birliği bulunmakla beraber, onun hakkında tarih ve tabakât kitaplarında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Evzâî’den, “ben küçük iken babam ölmüştür”, Velid b. Mezyed’den, “yetim ve fakir kalan Evzâî, annesi tarafından eğitim ve öğretim için şehir şehir dolaştırıldı” şeklinde yapılan rivâyetlerden,¹⁰ O’nun küçükken babasını kaybettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan tarih ve biyografi kaynakları, annesi hakkında da herhangi bir bilgiye yer vermemişlerdir. Evzâî’nin hanımı ile alakalı ise, rivâyetlere göre, önceleri Abdullah b. Dahhâk el-Bâbelî el-Harrânî ile evli iken, daha sonra Evzâî ile evlenen Cüveyriye’dir.¹¹ Cüveyriye’nin önceki evliliğinden olan Yahya b. Abdullah, Evzâî’den rivâyette bulunmuştur.¹²

Evzâî’nin, erkek ve kız çocuklarının olduğu rivâyet edilmektedir. İbn Asâkir ve Zehebî’nin naklettiğine göre, Evzâî’nin Muhammed isminde bir oğlu vardı. Abbas b. Velîd, Evzâî’nin oğlu hakkında, “Ben Evzâî’nin oğlu döneminde yaşayan kişileri gördüm. Onun abdallardan¹³ olduğundan şüphe etmiyorlardı”¹⁴ demiştir. Zehebî ise; “Allah’a çok ibadet eden ve Allah’tan çok korkan Evzâî’nin oğlu Muhammed, babasından sonra yirmi yıl yaşamıştır” ifadesini kullanmıştır.¹⁵ İbn Ebî Hâtem, Evzâî’nin üç kızının olduğunu ve onun bunların her birine hediye olarak birer tane inci verdiğini dile getirmiştir.¹⁶

C. Evzâî’nin Tahsili ve İlmî Seferleri

Evzâî, ilim tahsili ve hadis dinlemesi ve rivayeti için birçok yere ilmî seferler düzenlemiştir. Bu kapsamda ilk başta Yemâme’ye giden Evzâî, burada bulunan başta Yahya b. Ebî Kesîr (v. 129/747)¹⁷ olmak üzere, önde gelen diğer âlimlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Daha önce divanda çalışan Evzâî, burada bulunan âlimlerle tanıştıktan sonra çalışmayı terk ederek, Yahya b. Ebî Kesîr’in yanında ders almaya karar vermiştir. Evzâî’nin ifade ettiğine göre Yahya b. Ebî Kesîr, O’nun ilk hocasıdır. Bu konuda Evzâî’den şöyle rivayet edilmiştir: “Biz Yemâme’ye vardığımızda bir mescide girip namaz kıldık. Namazdan sonra mescitten çıktığımızda, kervandaki arkadaşlarımdan biri bana şöyle dedi, “Yahya b. Ebî Kesîr seni çok beğendi ve kervanın içinde bu gençten daha iyi birini görmedim ifadelerini kullandı.” Bunun üzerine Yahya b. Ebî Kesîr’den ders almaya başladım ve ondan on dört ya da on üç kundak kitap

⁹ Ebü’l-Fidâ İsmail b. Amr b. Kesîr el-Kureşî İbn Kesîr r, (v. 774/1372), *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, (tahk. Ali Şirî), Dârü’t-Türâsî’l-Arabî, 1988, X, 115; Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Beşârî, (v. 380/990), *Ahsenü’t-Tekâsîm fî Ma’ rifetü’t-Tekâsîm*, (Kahire: yy., 1991) s. 180.

¹⁰ Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman Kaymaz, ez-Zehebî, (v. 748/1347), *Târîhü’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-Meşâhîr ve’l-A’ lâm*, tahk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, (Dârü’l-Kütüb, 1993), VIII, 266; İbn Asâkir, Ebû’l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetillâh, (v. 571/1175), *Târîhu Dimaşk*, (Dârü’l-Fikr, y.y., 1995) XXXV, 153; İbn Kesîr r, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, X, 123.

¹¹ Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman Kaymaz ez-Zehebî, (v. 748/1347), *Mî zânü’l-İ’ tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, tahk. Ali Muhammed Becâvî, (Beirut: Dârü’l-Ma’ rife, 1963) IV, 390.

¹² Zehebî, *Târî hu’l-İslâm*, XV, 444.

¹³ Ebdâl, Allah’ın salih kullarıdır. Yeryüzünde her zaman bulunurlar. Biri öldüğü zaman bir diğeri onun yerine geçtiğinden dolayı onlara, değişen anlamında Ebdâl ismi verilmiştir. (Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkadir, (v. 666/1268), *Muhtârü’s-Sahâh*, tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beirut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1999) s. 30).

¹⁴ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Temiî er-Râzî İbn Ebî Hatem, (v. 327/938), *el-Cerhu ve’t-Ta’ dî l*, (Beirut: İhyau’t-Türâsî’l-Arabî, 1952) I, 208; İbn Asâkir, *Târî hu Dimaşk*, XXXV, 153.

¹⁵ Zehebî, *Mî zânü’l-İ’ tidâl*, VIII, 266; Fesevî, Yakub b. Süfyân b. Cevân el-Fârisî, (v. 277/890), *el-Ma’ rifetü ve’t-Târîh*, tahk. Ekrem Diyâ el-Ömerî, (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1981) I, 207.

¹⁶ İbn Ebî Hâtem, *el-Cerhu ve’t-Ta’ dî l*, I, 208; Fesevî, *el-Ma’ rifetü ve’t-Târîh*, I, 212-215.

¹⁷ İbn Ebî Kesîr r, Yemame bölgesinde dönemin başta gelen hadisçilerinden sayılmıştır. Medine’de yirmi sene kalan İbn Ebî Kesîr r, buradaki önemli tâbiinden ders almıştır. Bir takım hareketlerinden dolayı Emevî hükümetini ayıplamış, bu yüzden dövülmüş ve hapsedilmiştir. Bir kısım hadisçi tarafından Zührî’ye tercih edilen İbn Ebî Kesîr r, hicri 129 yılında vefat etmiştir. (Zirikli, *el-A’ lâm*, VIII, 150).

yazdım.¹⁸ Fakat yazdığım bütün kitaplar yandı.”¹⁹ Rivâyetlere göre Yahya b. Ebî Kesîr’den hadis dinleyen Evzâî, ondan söz konusu kitapları yazmış, ancak bu kitaplar, daha sonra meydana gelen depremden dolayı çıkan yangında yanmıştır.²⁰ Ayrıca Evzâî’yi Hasan Basrî’den (v. 110/728)²¹ ve İbn Sirîn’den (v. 110/728)²² ders almaya yönlendiren kişi Yahya b. Ebî Kesîr’dir.²³

Evzâî Yemâme’de bir süre kaldıktan sonra, Yahya b. Ebî Kesîr’in tavsiyesi üzerine Basra’da yaşayan Hasan Basrî ve İbn Sirîn’den ilim öğrenmek için yola koyulur, ancak Basra’ya yetişmeden Hasan Basrî’nin vefat ettiğini öğrenir. Bir takım kaynaklarda Evzâî’nin Hasan Basrî’yi gördüğü rivâyet edilmiştir.²⁴ Daha sonra Evzâî, İbn Sirîn’in yanına gelmiş, ancak İbn Sirîn, ağır hasta olduğu için ondan da ders alamamıştır. Zehebî’nin şu ifadeleri, Evzâî’nin Hasan Basrî ve İbn Sirîn’den ders almadığı yönündeki düşünceleri teyit etmektedir. “Evezâî’nin Basra seferi, Hasan Basrî ve İbn Sirîn’in vefat yılı olan 110/728 senesine tekabül etmektedir” demiştir.²⁵ Hasan Basrî ve İbn Sirîn’den umduğunu bulamayan Evzâî, Basra’nın önemli âlimlerinden Katâde b. De’âme (v. 118/736) ile tanışmış, ondan ders almış ve hadis rivayet etmiştir.²⁶

Evzâî, daha sonra Kûfe’ye geçmiş ve burada bulunan İmam Ebû İshak el-Fezârî’den ders almıştır. Evzâî, Ebû İshak el-Fezârî için, “sâdik, masduk” ifadelerini kullanarak onu övmüştür.²⁷ İmam Ebû İshak el-Fezârî, 185/801 ya da 186/802 yılında Masis şehrinde murabıtlık (sınır bekçiliği) yaparken vefat etmiştir.²⁸

Evzâî’nin ilim tahsili için gittiği yerlerden biri de Kudüs’tür. Bizzat kendisinden yapılan rivayet onun Kudüs’e gittiğine işaret etmektedir. Rivayete göre Evzâî Kudüs’te bulunan Beytü’l-Makdis’in içindeki kuyudan su alıp caminin içinde abdest almasına karşı çıkan bir kişiye, “fıkıh ilmini öğren sonra fetva ver” diyerek karşılık vermiştir.²⁹ Başka bir rivâyete göre ise, Evzâî Beytü’l-Makdis’te namaz

¹⁸ Kondak, bir takım kaynaklarda hesap sayfası diye geçmektedir. (Ahmed Rıza, b. İbrahim b. Hüseyin b. Yusuf b. Muhammed, (v. 1372/1953), *Mu’ cemu Metni’l-Luğât*, (Beyrut: Dârü Mektebeti’l-Hayât, 1958) I, 117). Diğer bir kısım kaynaklarda da kondak, çocuğun içinde sarıldığı bez parçasına verilen isimdir. (Recep Abdülcevad İbrahim, *el-Mu’ cemü’l-Arabî li Esmâ’l-Melâbis*, (Kahire: Dârü’l-Afâkî’l-Arabiyye, 2002) s. 406). Kanaatimize göre çocuğun içinde sarıldığı bez parçası Evzâî ’nin kastettiği makama daha uygundur. Çünkü Evzâî bu ifadeyi çoklukta kinaye makamında kullanmıştır. Aksi halde hesap sayfası, az yekûn tuttuğu için bu mana kastedilmiş olamaz. Öte yandan kondak, not alınan defterler anlamında da olabilir. Buna göre, hocam İbn Ebî Kesîr’den on üç-on dört defter kadar not yazdım anlamındadır.

¹⁹ Zehebî, *Târî hu’l-İslâm*, IV, 120.

²⁰ Başka bir rivâyete göre, Yahya b. Ebî Kesîr’e yakın bir yerde namaz kılan Evzâî’nin namaz kılışı, Yahya b. Kesîr’in dikkatini çekmiş ve namaz kılışını beğenerek şöyle demiştir: “Bu gencin namaz kılışı ne kadar da Ömer b. Abdülaziz’in namaz kılışına benziyor.” Yahya b. Ebî Kesîr’in sohbetinde oturan adamlardan biri, Evzâî namazını bitirdikten sonra onun yanına gelerek Yahya b. Ebî Kesîr’in kendisi hakkındaki düşüncesini söylemiştir. Bunun üzerine Yahya b. Ebî Kesîr’in yanına gelen Evzâî, kendisini tanıtmış, daha sonra, Evzâî divanda çalışmayı terk ederek, ilim öğrenmek ve hadis dinlemek için Yahya b. Ebî Kesîr’in yanında kalmaya karar vermiştir. (İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXV, 157; Zehebî, *Siyerü A’ lâmi’n-Nubelâ*, VI, 547; Fesevî, *el-Ma’ rifetü ve’t-Târîh*, I, 207; Askâlânî, *Tehzîbü’l-Tehzîb*, VI, 239-240; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, I, 116.)

²¹ Tâbiînin önde gelen şahsiyetlerinden olan Hasan Basrî, birçok ilimde zirveye ulaşmış, zühdü, takvası ve ibadetiyle meşhur olmuştur. Hicri 21 yılında Medine’de doğan Hasan-ı Basrî, Basra’da hicri 110 yılında vefat etmiştir. (Zirikli, *el-A’ lâm*, II, 226).

²² İbn Sirî n hicri 33 yılında Basra’da doğmuştur. Tâbiî olan İbn Sirî n’nin rüya tabirleriyle ilgili kitabının olduğu rivayet edilmektedir. Sahâbeden otuz kişiyi gördüğü nakledilen İbn Sirî n, hicri 110 yılında Bağdat’ ta vefat etmiştir. (Zirikli, *el-A’ lâm*, VI, 154).

²³ Zehebî, *Târî hu’l-İslâm*, IV, 120.

²⁴ İbn Asâkir, *Târî hu Dimaşk*, XXXV, 153.

²⁵ İbn Asâkir, *Târî hu Dimaşk*, XXXV, 157; İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. eş-Şeybânî, (v. 241/855), *el-İlelü ve Ma’ rifetü’r-Ricâl*, tahk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, (Riyad: Dârü’l-Hânî, 2001) I, 518.

²⁶ Katâde b. Da’ âme, hicri 60 yılında amâ olarak doğmuştur. Katâde, önemli hadisçi ve fıkıhçılardan sayılmaktadır. İbn Hanbel, Katâde hakkında şöyle demiştir, “Katâde Basra âlimlerinin en çok hadis ezberleyenlerinden sayılır. Çünkü Katâde ne duyarsa onu ezberlemiştir.” Zühriye şöyle bir soru sorulmuş, “Mekhul mu daha âlimdir, yoksa Katâde mi?” Zühri şöyle cevap vermiştir: “Sübhanallah Mekhul’un ilmi azdır. Tabi ki Katâde daha âlimdir.” Katâde hicri 118 de vefat etmiştir. (Şirâzî, Ebû İshak Muhammed b. Ali, (v. 476/183), *Tabakâtü’l-Fukahâ*, tahk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dârü’r-Râidi’l-Arabî , 1970) s. 89.)

²⁷ Esbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VIII, 254.

²⁸ Zehebî, *Siyerü A’ lâmi’n-Nubelâ*, VII, 472; Zirikli, *el-A’ lâm*, I, 59.

²⁹ Hatîp el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed b. Mehdi, (v. 463/1072), *Târî hu Bağdat*, tahk. Mustafa Abdülkadir Atâ, (Beyrut, yy., 1417) III, 411.

kılmıştır.³⁰ Evzâî’nin, Kudüs’ü ziyaret ettiğinde bölgenin meşhur âlimlerinden Osman b. Ebî Sevde (v. 120/737)³¹ ile görüştüğü ve ilmî müzakerelerde bulunduğu da rivâyet edilmektedir.³²

Evzâî’nin ilim tahsili ve hadis dinlemesi ve rivayeti için gittiği yerlerden biri de Şam’dır. Evzâî Şam’a gittiğinde burası, Emevî Devleti’nin başkenti konumundaydı. Bu yüzden birçok âlimin yaşadığı ilim merkeziydi. Şam’a giden Evzâî, burada el-Kasım b. Muhayreme’den (v. 111/729) ders almıştır. Daha sonra Şam’ın önemli âlimlerinden olan Mekhûl ed-Dımeşkî’nin³³ (v. 112/730) yanına giderek ondan ilim tahsil etmiş ve hadis rivayet etmiştir.³⁴ Evzâî, ilk hocalarından sayılan ve o dönemde Şam kadısı olan Nemir b. Evs el-Eş’ârî’den de (v. 122/740) ders almıştır.³⁵

Birçok ilim erbabı gibi Evzâî de Mekke’ye uğramış ve burada bulunan âlimlerden ders almıştır. Evzâî, o dönemde Mekke’de bulunan meşhur tâbiî Atâ b. Ebî Rebâh’tan ders almış ve onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Atâ b. Ebî Rebâh vefat ettiği gün yeryüzünün bütün insanları Ondandır.”³⁶

Evzâî’nin ziyaret etmek, hadis rivayeti ve ders almak maksadıyla seferde bulunduğu yerlerden biri de Medine’dir. Medine’de bir müddet kalan Evzâî, burada bulunan birçok âlimden ders almıştır. İmam Bakır³⁷ olarak bilinen Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talip (v. 114/732)³⁸ ve İbn Şihâb olarak tanınan İmam Zührî (v. 124/741) bunların en meşhurlarıdır.³⁹

D. Vefatı

Evzâî Beyrut’ta murâbitlik vazifesini yaptığı hicrî 157 yılında yaklaşık altmış dokuz, diğer bir rivâyete göre yetmiş, başka bir rivâyete göre yetmiş iki yaşında vefat ettiği nakledilmektedir.⁴⁰ Evzâî, Hantus köyüne defnedilmiştir.⁴¹ Âlim ve âbid kişiliği, zâhidane bir hayat yaşaması, hakikate taviz vermemesi ve hoşgörüsü herkes tarafından bilinen Evzâî’nin vefatına herkes üzülmüş, Müslüman halkla birlikte Hıristiyan, Yahudi ve Kiptîler onun cenaze törenine iştirak etmişlerdir. Halk tarafından çok sevildiğinden dolayı Evzâî’nin vermiş olduğu emrin, sultanın emrinden daha fazla yerine getirildiği rivayet edilmiştir.⁴²

Evzâî’nin vefatının sebebi hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Kimi tarihçilere göre Evzâî, sabah namazından sonra saçına kına yaktırmış, bir süre sonra yıkanmak için evinin banyosuna girmiş, hanımı onu soğuktan korumak için banyoya içinde ateşin olduğu bir mangal koymuştur. Ateşin dumanından rahatsız olan Evzâî, dışarı çıkmak istemiş fakat hanımı kapıyı dışarıdan kilitletiği için dışarı çıkamamış ve hamamda ölmüştür. Kimi tarihçilere göre, bu olay evinin hamamında değil, umumi hamamda olmuştur. Hamamcı hamamın kapısını dışarıdan kilitlemiş, Evzâî dışarı çıkamayınca hamamda ölmüştür.

³⁰ Ebû’l-Yümn el-Uleymî, Aburrahman b. Muhammed b. Abdurrahman, (v. 928/1522), *el-İnsü’l-Celil bi Târîhi’l-Kudsi ve’l-Halil*, tahk. Adnan b. Yunus Abdülmecid, (Amman: Mektebetü Dendis, yy.) I, 292.

³¹ Mellâh, eş-Şeyh Hüseyin Muhammed, *el-İmâmü’l-Evzâî Muhadisen Hâfızan*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1993) s. 71.

³² Zehebî, *Mî zânü’l-İ’ tidâl*, III, 35.

³³ İmam Mekhul b. Ebî Müslim Şahrâb b. Şâzil, Kâbil’den Şam’a gelmiş ve Şam halkının imamı, fıkıhçısı ve müftüsü olmuştur. Bütün fetvalarının başında şu ifadeleri kullanmıştır, “bu benim görüşümdür, görüşler yanlış da, doğru da olabilir. Güç ve kuvvet ancak Allah’ındır” Mekhul, hicrî 112. yılda Şam’da vefat etmiştir. (Zirikli, *el-A’ lâm*, VII, 284; eş-Şirâzî, *Tabâkâtü’l-Fukahâ*, s. 75).

³⁴ Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, I, 108; İbn Asâkir, *Târî hu Dimaşk*, XXXV, 157.

³⁵ Nümeyr b. Evs, Târî h şehrinin fıkıhçı ve kadısı olup, tâbiînin önemli şahsiyetlerindedir. (İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XIII, 104.)

³⁶ Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed Ebû’l-Hasan Nureddin el-Molla Herevî el-Kârî, (v. 1014/1606), *Mirkâtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü’l-Mesâbih*, (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 2002) IV, 1491.

³⁷ Cemâlüddin Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, (v. 598/1201), *el-Muntazam fî Târî hi’l-Ümeme ve’l-Mülûk*, tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992) VII, 161.

³⁸ Bkz. el-Esbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 145; Ayrıca bkz. Ebû Ali el-Hüseyin b. Muhammed el-Ğassânî, (v. 498/1105), *Elkâbü’s-Sahâbe ve’t-Tâbîn*, (Kahire: Dârü’l-Fadîle, ty.) s. 45.

³⁹ İbn Abdilberr, *Câmi’ u Beyâni’l-İlm ve Fadlihi*, I, 498; Ziriklî, *el-A’ lâm*, VII, 97.

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dinnevrî, (v. 276/889), *el-Me’ ârif*, tahk. Servet Ukkâş, (Kâhire: el-Heyetü’l-Mısıriyyetü’l-Âmme, 1992) s. 497; İbn Sa’ d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’ d b. Menî’ el-Hâşimî, (v. 230/840), *et-Tabâkâtü’l-Kübrâ*, tahk. Muhammed b. Abdülkadir, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990) VII, 339.

⁴¹ İbn Hallikân, Ebû’l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Hallikân el-Bermekî el-Erbîlî, (v. 681/1282), *Vefeyâtü’l-A’ yân*, tahk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dârü Sâdir, 1900, 1994) II, 310.

⁴² İbn Ebî Hâtem, *el-Cerhu ve’t-Tadil* isimli kitabında, Evzâî ile ilgili konuları; Evzâî’nin ilmi, Evzâî’nin fıkıhı, Evzâî’nin gönderdiği mektuplar, Evzâî’nin menâkıbleri, Evzâî’nin edebi gibi her biri ayrı başlıklar halinde ele almıştır. (Bkz. Râzi İbn Ebî Hatem, *el-Cerhu ve’t-Ta’ dî l*, I, 202); el-Cebûrî, *el-İmâmu’l-Evzâî*, s., 36-37.

Kimine göre ise, hamamda ayağının kayması sonucu düşüp bayılan Evzâî, kimse tarafından fark edilmeyince, olduğu yerde ölmüştür.⁴³

II. Evzâî'nin Fıkıhçılığı

A. İctihat Metodu

Evzâî, içtihatlarında kullandığı yöntemi açıkça dile getirmese de, ileri sürdüğü görüşler, onun kullandığı yöntem hakkında bize ışık tutmaktadır. Evzâî'nin görüşleri göz önüne alındığında, diğer mezhep imamlarıyla aynı yöntemi kullandığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Evzâî'den nakledilen bir takım rivayetler onun kullandığı yönteme işaret etmektedir. Evzâî, İbn Abbas'tan yaptığı rivayette şöyle söylemiştir: “Allah'ın kitabında olmayan ve sünnette bulunmayan bir görüşü ileri süren kimse, Allah ile karşılaştığı zaman, nasıl hesap vereceğini bilemez.”⁴⁴ Evzâî'nin Ömer b. Abdülaziz'den naklettiği şu rivayet de, O'nun izlediği yöntemi ortaya koymaktadır. “Ömer b. Abdülaziz şöyle yazmıştır: Hiç kimse, Kur'ân'da bulunan hükümlerin aksine içtihatla bulunmasın. Müçtehit imamlar, ancak Kur'ân ve sünnette açıkça (nas şeklinde) bulunmayan hususlar hakkında içtihatla bulunabilir.”⁴⁵ Gerek hadisçiler ve gerekse usul uleması, Evzâî'den nakledilen bu rivayetleri, “Kur'ân ve sünnette bulunan hükümlerin aksine hüküm verilemeyeceği” konu başlığı altında zikretmişlerdir.⁴⁶ Kur'ân ve sünnette yer almayan hükümler olursa, sahâbe daha sonra taâbiînin görüşlerine başvurmuştur. Nitekim onun talebesi Bakiyye'ye yaptığı şu nasihat buna açık bir şekilde işaret etmektedir. O, Bakiyye'ye, “ey Bakiyye Peygamber'in sahâbilerini hayırla an. Ey Bakiyye onlardan bize ulaşan malumatlar ilim sayılır, başkasından gelen malumatlar ise ilim değildir”⁴⁷ demiştir. Tabiîne başvurma noktasında da Hz. Peygamber'den gelen “İnsanların en hayırlıları benim dönemimde yaşayan nesil, bunlardan sonra gelenler ve bunlardan sonra gelenlerdir” şeklindeki rivayete dayanmıştır.⁴⁸ Bu rivayetlerden anlaşıldığı gibi Evzâî'nin içtihatları önce Kur'ân'a sonra da sünnete uygun olmuştur. İleri sürdüğü görüş, Kur'ân ve sünnette yer almıyorsa, ya bir sahâbiden⁴⁹ ya da bir tâbiînden⁵⁰ nakledilen bir rivayete dayanmıştır.

Evzâî ve ondan önceki âlimlerden, hadis rivâyeti ve fikhî hükümler noktasında istifade edilse de, fikhî hükümlerin istinbâtı yöntemi hakkında istifade edildiği söylenemez. Evzâî'nin fikhî hükümleri elde ederken, kullandığı metod hakkında, bizde net bir bilgi yoktur. Öte yandan Evzâî'nin *Siyerü Eovzâî* kitabı dışında, elimizde furû fikhını konu alan müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Onun görüşleri, fıkıh, hadis

⁴³ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddin Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, (v. 654/1256), *Mirâtü'z-Zamân fî Tevârî hi'l-A' yân*, tahk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed, (Dimaşk: Dârü'r- Risâleti'l-İlmiyye, 2013) XII, 273; el-Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebü'l-Haccâc Cemalüddin ez-Zekî, (v. 742/1341), *Tezîl bü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, tahk. Bişâr Avvâd Maruf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980) XVII, 315.

⁴⁴ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüp b. Sa' d, (v. 751/1350), *İ' lâmi'l-Muvakki'î n ' an Rabbi'l-Âlemî n*, tahk. Muhammed Abdüsselam İbrahim, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991) II, 465.

⁴⁵ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram b. Abdussamed, (v. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, (Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğni, 2000) I, 181.

⁴⁶ Suyûfî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâlüddin, (v. 911/1505), *Miftâhü'l-Cenne fî 'l-İhticâci bi's-Sünne*, (Medî netü'l-Münevver: el-Câmi' atü'l-İslâmiyye, 1989) 61-47; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüp b. Sa'd, (v. 751/1350), *İ' lâmi'l-Muvakki'î n ' an Rabbi'l-Âlemî n*, tahk. Muhammed Abdüsselam İbrahim, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991) II, 109; Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, Ahmed b. Abdurrahman b. Şehid Vecî hiddin b. Mu' zim b. Mansur, (v. 571/1176), *el-İnsâf fî Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf*, tahk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1404) s. 52.

⁴⁷ İbn Asâkir, *Târî hu Dimaşk*, XXXV, 201.

⁴⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre, (v. 256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, tahk. Muhammed Zehîr b. Nasır, (Dâru Tûku'n-Necât: yy., 1422) V, III.

⁴⁹ Evzâî'nin sahâbe görüşlerine önem verdiği, Evzâî'den yapılan şu rivayet işaret etmektedir. “Sünnete riâyet etme hususunda sabrın olsun, öncekilerin durduğu yerde dur, selefin çizgisinden yürü.” (Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asum en-Nemerî, (v. 463/1071), *Câmi' u Beyâni'l-İlmi ve Fadlîhi*, tahk. Ebî'l-Eşbâl ez-Züheyri, (Suudi Arabistan: Dârü'l-Cevzî, 1994), I, 768-II, 1071).

⁵⁰ Evzâî, tâbiînden güvendiği kimselerin görüşlerine itibar ederek onların görüşlerine göre içtihatla bulunmuştur. Bunun en bariz örneği Velid b. Müslim'den yapılan rivayettir. Velid b. Müslim'in rivayet ettiğine göre, biri peşin diğeri taksitli olmak üzere iki pazarlıklı alış veriş hakkında sorulduğu soruyu, Evzâî şöyle cevaplamıştır: “Atâ b. Ebî Rebâh'ın görüşüne göre, taraflar ayrılmadan önce alış veriş kesinleşmesi şartıyla bu muamele caizdir. Biz de bu konuda Atâ b. Ebî Rebâh'ın görüşünün doğru olduğunu düşünüyoruz.” (İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asum en-Nemerî, (v. 463/1071), *el-İstizkâr*, tahk. Salih Muhammed Ata, Muhammed Ali Muavved, (Beyrut: yy., 2000), VI, 453).

ve tefsir kitaplarında geçmektedir. Bu yüzden Evzâî'nin kullandığı metodu, tümevarım metodu olarak bilinen, furû hükümlerinden usule gitme yöntemiyle elde edebiliriz.

Evzâî'nin yaşadığı dönem, hadis ve re'y ekollerinin temellerinin atıldığı dönemdir. Kesin çizgilerle ekollerin özellikleri gün yüzüne çıkmaya da,⁵¹ ana hatlarıyla ayırımın yapılması mümkündür. Evzâî'nin bu ekollerden hangisine dâhil olduğu noktasında farklı rivayetler bulunmaktadır. Onu hadis ekolünden sayanlar olduğu gibi, re'y ekolünden sayanlar da olmuştur. Zira Evzâî'yi, İbn Hanbel ve İbn Kuteybe gibi âlimler rey ekolünden sayarken,⁵² Füllânî,⁵³ Hacvî⁵⁴ gibileri de onu hadis ekolünden saymıştır. Evzâî'yi hadis ekolünden sayanlar, iddialarını şu gerekçelere dayanmaktadırlar.

1. Her şeyden önce Evzâî, hadis âlimi olarak bilinmekte ve verdiği fetvalarını hadislerle temellendirmektedir. Evzâî'nin şu ifadesi bunun açık delilidir. “Sana Hz. Peygamber’den bir haber ulaştığında, o habere göre hareket etmelisin; zira O, Allah’tan aldığı vahyi tebliğ etmektedir.”⁵⁵

2. Evzâî, bir mesele hakkında elinde herhangi bir hadis bulunmadığı zaman, o meseleyi selef-i salihînin görüşüne göre çözmüştür. Evzâî, bu konuda şunu ifade etmiştir: “Sünnete riâyet etme hususunda sabrın olsun, öncekilerin durduğu yerde dur, selefin çizgisinde yürü.”⁵⁶

3. Evzâî mürsel dahi olsa, hadisi kabul etmiştir. Onun bu görüşü hadis ekolünden sayılan İmam Mâlik ve İmam Ahmed’in görüşleriyle örtüşmektedir.⁵⁷

4. Evzâî'nin hadis ekolünden olduğuna en büyük delil, fetvalarının büyük çoğunluğu ehl-i hadisle aynı paralelde olması ve özellikle savaş/siyer hukuku konusunda rey ekolüyle ters düşmesidir. Bu durum, Evzâî'nin *Siyerü Evzâî* isimli kitabında açıkça görülmektedir.⁵⁸

Anlatılan bu hususlara göre onun hadis ekolünden sayılması tercih edilse de, kıyas, rey ve akfî içtihadı reddettiği anlamına gelmemelidir. Zira rey ve kıyası kullanmak zorunda olduğu durumlarda bunları kullanmaktan geri durmamıştır.⁵⁹ İbn Abdilberr de bu düşüncüyü desteklemektedir. İbn Abdilberr, bir hükme kitap ve sünnette rastlamadıkları durumlarda re'ye başvuran fıkıhçıları sayarken, “Şam fıkıhçılarından Mekhûl ve Evzâî de bunlardandır” ifadesini kullanmıştır.⁶⁰

B. Kullandığı Kaynaklar

Evzâî'nin yaşadığı yıllar, son sahâbenin de hayat sahnesinden ayrıldığı yıllardır. Bu yıllarda fikhî problemlere çözüm aranırken, başvurulacak kaynakların Kur’ân ve Sünnet olduğu noktasında görüş ayrılığı olmasa da, sünnetin sıhhati konusundaki tereddütler olmuştur. Bu da fikhî problemlerin çözüme kavuşturulmasını zorlaştırmıştır. Bu dönem fıkıhçıların aynı zamanda muhaddis olmaları, verdikleri hükümlerin daha isabetli olmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Evzâî, sahâbe kavline de önem verdiği⁶¹ için hadis konusunda derinlemesine uzmanlaşmış ve muteber hadisçiler arasında yerini almıştır.

⁵¹ Abdülmecid Mahmud Abdülmecid, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye*, (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1979) s. 131.

⁵² Dinnevri, *el-Me' ârif*, s. 496; Füllânî, Salih b. Muhammed b. Nuh b. Abdullah el-Amrî, (v. 1218/1803), *İkâzu Himemi Üli'l-Ebsâr*, (Beyrut: Dârü'l-Ma' rife, t.y.) s. 21; Abdülmecid Mahmud Abdülmecid, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye*, s. 131.

⁵³ Füllânî, *İkâzu Himemi Üli'l-Ebsâr*, s. 79.

⁵⁴ Hacvî, Muhammed b. Hasan b. Arabi b. Muhammed es-Seâlibî, (v. 1376/1956), *el-Fikrî's-Sâmi fî Târihi'l-Fikhi'l-İslâmî*, (Beyrut: yy., 1995) I, 387.

⁵⁵ Lâlekâî, *Şerhu Usûli İtikâdi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâ' a*, III, 478.

⁵⁶ Esbehânî, Ebû Naîm Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa, (v. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, (Mısır: es-Saâde, 1974) VI, 143.

⁵⁷ Ebû Davud'ta geçen şu rivayet, Evzâî'nin Mürsel hadisi kabul ettiğine işaret etmektedir. “İmam Mâlik, Sevrî ve Evzâî gibi ilk dönem âlimleri, Mürsel hadislerle amel etmişlerdir. Ancak Şafiî'den itibaren Mürsel hadisin kabul edilmesi hakkında bir takım şartlar ileri sürülmüştür.” (Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğeytâbî, (v. 855/1451), *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, tahk. Ebû'l-Münzir Halid b. İbrahim, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999) I,37).

⁵⁸ Bkz. Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib Sa' d b. Habte, (v.182/798), *er-Reddû alâ Siyeri'l-Evzâî* mukaddimesi, y.y., t.y.

⁵⁹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dinevrî, (v. 276/889), *Te'vîlü Muhtelafi'l-Hadis*, (el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1999), s. 103; Abdülmecid Mahmud Abdülmecid, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye*, s. 81.

⁶⁰ İbn Abdilberr, *Câmi' u Beyâni'l-İlm ve Fadlihi*, II, 856).

⁶¹ İbn Abdilberr, *Câmi' u Beyâni'l-İlm ve Fadlihi*, I, 768- II, 1071.

Çalışmamızın bu bölümünde Evzâî’nin fikhî içtihatlarından yola çıkarak kullandığı delilleri ele alacağız. İslâm hukukçularının fikhî hükümleri istinbât noktasında görüş birliği içinde oldukları el-edilletü’l-erba’a şunlardır: 1- Kur’ân, 2- Sünnet, 3- Kıyas, 4- İcmâ:

1- Kur’ân

Evzâî’ye göre hükmün bina edildiği delillerin birincisi Kur’ân’dır.⁶² Kur’ân, Allah’ın kelâmı olduğu için, şerî delillerin başında yer alır. Bu yüzden Kur’ân’da açıkça belirtilen bir hüküm varsa, Evzâî bunun dışında içtihat yapmaz ve görüş ileri sürmezdi. Kur’ân’ın delillerin başında geldiğine dair Evzâî’den rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerin bir kısmı şunlardır:

- a) Evzâî’den Kur’anın açıklanmaya ihtiyacı olduğu hakkında şu şekilde bir rivayet bulunmaktadır. “Kur’ân’ın sünnete olan ihtiyacı, sünnetin Kur’ân’a olan ihtiyacından daha fazladır.”⁶³ İbn Abdilberr Evzâî’den nakledilen bu rivâyeti şöyle açıklamıştır: “Evzâî, şunu demek istemiştir; Kur’ân’da açıklanma ihtiyacı olan yerleri sünnet açıklar. Sünnette de açıklanma ihtiyacı olan yerleri müçtehitler açıklar.”⁶⁴ Zira Kur’an’da kapalı ve anlaşılmayan yerleri Hz. Peygamber açıklamıştır. Ayrıca Evzâî’nin rivâyet ettiği; “Hz. Peygamber’e vahiy nazil olduğu zaman, Hz. Cebrail, vahyin anlaşılmayan yerlerini ona izah ederdi” şeklindeki hadis buna açıkça işaret etmektedir.⁶⁵ Öte yandan; “insanlara indirdiklerimizi onlara açıklaman için ve (üzerinde) düşünsünler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik”⁶⁶ mealindeki âyet de Evzâî’yi destekler mahiyettedir. Zira bu âyete göre Kur’an asıl, sünnet ise onun açıklayıcı unsurudur. O halde İbn Abdilberr’in de işaret ettiği gibi, Evzâî’den gelen bu rivâyete göre, Evzâî’nin yanında Kur’ân önemli, sünnet de onun açıklayıcısı olduğu için önemlidir.

Öte yandan daha sonra sünnet başlığı altında ele alacağımız gibi Evzâî’nin sünnete bağlılığı bütün âlimler tarafından bilinmektedir. Zira “sünnet nerde ise sen de orda ol” ifadeleri Evzâî’ye aittir. Sünnet de hükmün öncelikle Kur’ân’a göre verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim bu konuda varit olan hadisler çoktur. Şu hadisler bunlardan sadece birkaç tanesidir; “Size bir şey bıraktım. Benden sonra onunla tutduğunuz müddetçe sapıtmazsınız. O da Allah’ın kitabıdır”⁶⁷, “Size önemli iki şey bıraktım. Onlardan birincisi Allah’ın kitabıdır. Onu alın ve ona sınıksız yapışın. Zira nur ve hidâyet ondadır.”⁶⁸ Bu ve buna benzer hadislere göre hüküm Kur’ân’a göre verilecekse, Evzâî’ye göre hükmün dayandırılacağı ilk delil Kur’ân-ı Kerim’dir.

b) İbn Abbas şöyle demiştir; “Kim Allah’ın kitabında ve Hz. Peygamber’in sünnetinde olmayan bir şey icat ederse, Allah ile karşılaşacağı gün iyi mi kötü mü olur bunu bilemez.”⁶⁹

Evzâî’nin rivâyet ettiği bu hadiste ilk önce Allah’ın kitabı, daha sonra Peygamber’in sünneti geçmektedir. O halde Evzâî’ye göre, bir konu hakkında hüküm vermek gerekirse, önce Allah’ın kitabına daha sonra Peygamber’in sünnetine başvurulur.

⁶² Fıkıh Usulü âlimleri, Kur’an’ın birçok tarifini yapmışlardır. Ancak Zekiyüddin Şaban bu tanımların tümünü göz önünde bulundurarak Kur’an’ı şu şekilde tarif etmiştir. Kur’an: “Yüce Allah tarafından Hz. Muhammed’e Arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, Mushaflarda yazılı, Fatıha süresi ile başlayıp, Nâs süresiyle sona ermiş kelimdir.” (Zekiyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafi DÖNMEZ, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009) s. 51).

⁶³ İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyüp b. Ezdâd, (v.385/995), *Şerhu Mezâhibi Ehli’s-Sünne ve Ma’ rifeti Şerâi’ d-Dî n*, tahk. Adil b. Muhammed, (Müessesetü Kurtuba, yy.) 1995, s. 46.

⁶⁴ İbn Abdilberr, *Câmi’ u Beyâni’l-İlm*, II, 1193.

⁶⁵ İbn Abdilberr, *Câmi’ u Beyâni’l-İlm*, II, 1193.

⁶⁶ Nahl, 16/44.

⁶⁷ Müslim, *el-Müsnedü’s-Sahih*, II, 886.

⁶⁸ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, (v. 235/850), *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, tahk. Adil b. Yusuf el-Azzâzî, (Riyad: Dârü’l-Vatan, 1997) I, 351.

⁶⁹ Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, I, 259; İbnü’l-Kayyım el-Cevziyye, *İ’ lâmü’l-Muvakki’ f n*, II, 465.

c) Ömer b. Abdülaziz imamlara şöyle yazmıştır; “Kur’ân’da hükmü bulunan bir konu hakkında hiç kimse görüş ileri sürmesin. Müçtehit imamlar, ancak Kur’ân’da ve sünnette bulunmayan şeyler hakkında görüş bildirebilirler.”⁷⁰

Evezâ’ nin Ömer b. Abdülaziz’den yaptığı bu rivâyet, Kur’ân’ın fikhî hükümler için birinci, sünnetin ise ikinci sırada yer aldığını göstermektedir.

Şu örnekler Evezâ’ nin birinci sırada Kur’ân’a göre hüküm verdiği açık bir şekilde işaret etmektedir:

- Nikâh akdi yapılırken ileri sürülen şartların yerine getirilmesi gerektiği, aksi halde, kadına nikâhı feshetme hakkının doğacağı Evezâ’ den nakledilmiştir.⁷¹

Evezâ’, bu görüşünü Mâide süresinin birinci âyetine dayandırmıştır. Zira âyette Yüce Allah şöyle buyurmuştur; “Ey iman edenler akitleri/sözleşmeleri yerine getiriniz.”⁷² Bu âyete göre, akit esnasında yapılan sözleşmelere riayet edilmesi gerekmektedir. Çünkü akitlerde ileri sürülen şartlar, söz vermek yerine geçer. Sözlerin de yerine getirilmesi gerekir. Ayrıca, kişinin verdiği sözlerden sorumlu olduğu ve yerine getirilmesi gerektiği, “Ahde vefa gösterin; çünkü ahit sorumluluk doğurur”⁷³ mealindeki âyetle de sabittir. O halde Evezâ’ nin bu yönde içtihatında bulunmasının delili Kur’andır.

- Evezâ’ nin görüşüne göre, kadının nikâh akdi için velisinden izin alınmazsa nikâh akdi sahih olamaz.⁷⁴

Evezâ’, bu görüşünü Bakara süresi 221. âyete dayandırmıştır. Âyet, mealen şöyledir; “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınları evlendirmeyin”⁷⁵

Âyette geçen, “وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ - Allah’a ortak koşan kadınları evlendirmeyin” şeklindeki ifade, kadının velisine yapılan bir hitaptır. Nikâh akdinde, kadının velisinin izni şart olmasaydı, söz konusu âyet doğrudan kadının velisini muhatap almazdı. Kurtubî de, âyeti tefsir ederken, “bu âyet, nikâhta veli izninin gerekli olduğunu göstermektedir” demiştir.⁷⁶ O halde Evezâ’, bu âyete dayanarak nikâh akdinde veli izninin şart olduğu kanaatindeydi.

2- Sünnet

Evezâ’ ye göre sünnet,⁷⁷ Kur’ân’ın açıklanması gereken yerlerini açıklar. Bu açıklamayı gelen vahiy doğrultusunda yapar. Kur’ân’da hakkında hüküm bulunmayan meseleler ile ilgili hükümler koyar. Bu yüzden sünnet, Evezâ’ ye göre hükmün bina edildiği deliller arasında ikinci sırada yer almaktadır. Evezâ’ nin sünnete uyma noktasında çok titiz davrandığı ve O’nun sünnete kuvvetli bir şekilde bağlı olduğu herkes tarafından kabul edilmiştir. Sünnetin delil olduğuna dair Evezâ’ den şu rivâyetler bulunmaktadır.

⁷⁰ Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, I, 401.

⁷¹ Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc, (v. 294/906), *İhtilâfü’l-Fukahâ*, tahk. Dr. Muhammed Tahir Hâkim, (Riyad: Advâu’s-Selef, 2000) I, 340; Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, III, 220; Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğeytâbî, (v. 855/1451), *el-Binâye Şerhü’l-Hidâye*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2000) V, 165; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, (v. 620/1223), *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1968), VII, 93; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, V, 443; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (v. 1250/1834), *Neylü’l-Evtâr*, tahk. İsamuddin es-Sebabî, (Mısır: Dârü’l-Hadis, 1993) VI, 171.

⁷² Mâide, 5/l.

⁷³ İsrâ, 17/34.

⁷⁴ Mervezî, *İhtilâfü’l-Fukahâ*, s. 218; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî, (v. 671/1273), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, tahk. Ahmed el-Berdevî, (Kahire: İbrahim Etfiş, 1964) III, 75; Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Mâveridî, (v. 450/1058), *el-Hâvi’l-Kebîr fi Fikhi İmam eş-Şâfi’*, tahk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999) IX, 38; Rûyânî, Ebû’l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail (v. 502/1108), *Bahrü’l-Mezheb*, tahk. Tarık Fethî es-Seyyid, (Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, yy., 2009) I, 328.

⁷⁵ Bakara, 2/221. ayette geçen (وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ) lafzının başındaki (لَا) harfi ötre ile okunduğu zaman fiil, müteaddî (geçişli) olacağı için Evezâ’ ve taraftarlarına delil olur. Üstün okunduğu takdirde ise, (siz müşrik kadınlarla evlenmeyin) anlamında olacak ki bu, Evezâ’ için delil olmaz. (Beyzâvî, Nâsiruddin, Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (v. 691/1292), *Envârü’t-Tenzî l ve Esrârü’t-Te’vî l*, tahk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418) I, 138).

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, III, 72.

⁷⁷ Sünnet, sözlükte alışılmış yol demektir. Fıkıh Usulü terimi olarak sünnet, Hz. Peygamber’den nakledilen söz, fiil ve takrirlerdir. (Zekiyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 71).

a) “Sen sünnete uyma hususunda sabırlı ol. Herkes nerde durursa sen de orada dur. (Herkesin gittiği yoldan git) Herkes ne söylese sen de onu söyle. Selef-i sâlihînin yolunda yürü. Zira iman, söz ve amel, sünnete uyma niyeti ile olursa doğru olur.”⁷⁸ Evzâ’den yapılan bu rivâyet, O’nun önce sünnete, daha sonra selefin görüşüne bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir.

b) “Sünnet nerde ise biz de oradayız”⁷⁹ bu rivâyetten de Evzâ’nin sünnete göre hareket ettiği anlaşılmaktadır.

c) “Hz. Peygamber’in ashâbı ve tabîinin beş özelliği şunlardır: cemaatle beraber olmak, sünnete tabi olmak, mescit yapmak, Kur’ân okumak ve Allah yolunda cihat etmektir.”⁸⁰

Şu meseleler, Evzâ’nin sünnete göre hüküm verdiği işaret etmektedir.

- Evzâ, Küçük ve bâkire kızın evlendirilmesinde sadece babasının izninin geçerli olduğunu ileri sürmüştür.⁸¹

Evzâ, bu görüşünü İbn Abbas’tan yapılan şu rivâyete dayandırmıştır. “Dul kadın, kendini evlendirme hususunda daha çok hak sahibidir. Bakire kadın ise, babası tarafından evlendirilir.”⁸² Hz. Peygamber’den rivâyet edilen, “Bakire kadın, babası tarafından evlendirilir” şeklindeki ifade, genel olduğu için gerek küçük ve gerekse büyük kız çocuklarını kapsamaktadır.⁸³ Hz. Peygamber’in bu ifadesine göre küçük kız çocuklarının nikâh akitleri, ancak babasının izni ile yapılabilir. Babasının dışındaki akrabaların velâyeti geçerli değildir. Zira Hz. Aişe, küçük yaşta evlendirildiği zaman, babası olan Hz. Ebû Bekir’den izin alınmıştır.⁸⁴

- Evzâ’ye göre, üç talak ile kocasından boşanan kadının, birinci kocaya dönme amacıyla/hülle ile nikâhlanması geçersizdir. Bu şekilde yapılan nikâh akdi, gerek ilişkiden önce ve gerekse sonrasında hemen feshedilmelidir. O halde hülle nikâhıyla evlendirilen kadının birinci kocasına dönmesi mümkün değildir.⁸⁵

Evzâ, bu görüşünü İbn Mesud’dan yapılan şu rivâyete dayandırmıştır. “Hz. Peygamber şöyle dedi; “Allah, dövme yapan ve yaptıran, başkasının saçını kendi saçına ekleyerek uzatan ve uzattıran, tahlil nikâhı yapan ve yaptıran, faiz yiyen ve yediren kimselere lanet etmiştir.”⁸⁶ Bu hadiste hülle nikâhının geçersiz olduğu açıkça ifade edilmiş, Evzâ de, bu hadise dayanarak hülle nikâhının geçersiz olduğu sonucuna varmıştır.

3- İcmâ

Evzâ’ye göre, Hz. Muhammed ümmetinin âlimleri, bir konu hakkında görüş birliği içinde olsalar, icmâ meydana gelir.⁸⁷ Bu itibarla İcmânın olduğu konu hakkında farklı görüş ileri sürmek doğru değildir.

⁷⁸ Esbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 143.

⁷⁹ Ebû’l-Kasım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur et-Taberî er-Râzî Hibetullah el-Lâlekâî, (v. 418/1027), *Şerhu Usulü İ’ tikâdi Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemâ’ a*, tahk. Ahmed b. Sad b. Hamdan, (Suudi Arabistan: Dârü Taybe, 2003) I, 71.

⁸⁰ Lâlekâî, *Şerhu Usulü İ’ tikâdi Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemâ’ a*, I, 71.

⁸¹ Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdilmelik b. Semle el-Ezdî, (v. 321/933), *Muhtasarü İhtilâfî’l-Ulemâ*, tahk. Abdullah Nezir Ahmed, (Beirut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1417) II, 258; Cemalüddin el-Kasimî, Muhammed Cemalüddin b. Muhammed Said b. Kasim, (1332/1914), *Mehâsinü’t-Te’vil*, tahk. Muhammed Bâsil, (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418) III, 358.

⁸² Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, tahk. Muhammed Abdülkadir Ata, (Beirut: Dârü’l-Kübî’l-İlmiyye, 2003) VII, 186.

⁸³ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müçtehid*, III, 35.

⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1968, VII, 41.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân*, III, 149; Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, (v. 745/1344), *el-Bahrü’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, tahk. Sıdkî Muhammed Cemil, (Beirut: Dârü’l-Fikr, 1420) II, 477; İbn Teymiye, Takyuddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. Abullah b. Abdilhalim b. Abdisselam b. Abdillah, (v. 728/1328), *el-Fetâvâ’l-Kübrâ*, (Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, yy., 1987) VI, 10; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, V, 448.

⁸⁶ İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, (v. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Faysal İsa el-Babî el-Halebî: Dârü İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, ty.) I, 623; Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, II, 227. Bu hadis farklı lafızlarla, Hz. Ali, İbn Ömer, Ebû Hüreyre ve Esmâ bt. Ebî Bekir tarafından da rivayet edilmiştir. (İbn Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 179; İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, XII, 323).

⁸⁷ İcmâ: Sözlükte kesin kararlı olmak ve fikir birliği etmek anlamlarına gelmektedir. Fıkıh usulünde ise, Hz. Muhammed ümmetinden olan müçtehitlerin, Hz. Peygamber’in vefatından sonraki herhangi bir devirde, şer’î bir hüküm hakkında ittifak etmeleridir. (Zekiyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 104).

Evezâî, icmâ delilini delillerin üçüncüsü saymıştır. Ona göre icmânın delil olduğuna, kendisinden yapılan şu rivâyetler işaret etmektedir.

- a) Evezâî, “Bütün Müslümanların uyduğu sünnete sende uymaya çalış. Herkes ne söylese sende onu söyle. Selef-i sâlihînin yolunda yürü”⁸⁸ ifadelerini kullandığı rivayet edilmiştir. Evezâî’den rivâyet edilen bu ifadeler, onun icmâ deliline önem verdiği ve onu şer-î delillerden saydığı açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü Evezâî’nin, “bütün Müslümanların” ve “herkesin” şeklinde ifadeler kullanması icmâ deliline işaret etmektedir.
- b) İcmânın meydana gelmesi için Kaderiyenin görüşünün de muvafakati şart mıdır şeklindeki soruyu Evezâî, “bunun şart olmadığı” şeklinde cevaplaması,⁸⁹ onun gerektiğinde delil olarak icmâî kullandığını göstermektedir.
- c) Evezâî’nin kullandığı şu ifadelerden de yola çıkarak, onun icmâ deliline itibar ettiği sonucuna varılabilir. “Hicaz uleması icmâ etmiştir.”⁹⁰ “Bütün âlimler bu görüştedir”⁹¹ “Müslümanların bütün imamları şöyle yapmıştır.”⁹²

Aşağıdaki örnekler, Evezâî’nin icmâ deliline göre hüküm verdiğini göstermektedir.

- Evezâî’ye göre bir kimse, sahih nikâhla nikâhladığı bir kadın ile baş başa kalırsa, bu kadın ile zıfaf gerçekleşirse de, ona mehir vermesi gerekir.⁹³

Evezâî, bu görüşünü sahâbeden yapılan rivayetlere dayandırmıştır. Sahâbeye göre, zıfaf olsun olmasın, erkek ve kadın kapalı bir kapı ardında baş başa kalırsa, kadının iddet süresini beklemesi, erkeğin de kadına mehir vermesi gerekir. İbn Abdilberr, birçok sahâbeden rivayetleri sıraladıktan sonra, “bu görüşte olan âlimlerin delili, sahâbeden gelen rivâyetlerdir” demiştir.⁹⁴

- Evezâî’ye göre, bir kimse fasit nikâhla nikâhladığı kadın ile birleşirse, bu kadın, onunla birleştiği kimsenin babasına, oğluna, dedesine ve oğlunun oğullarına haram olur.⁹⁵

Evezâî’nin bu konudaki delili, icmâdır. Çünkü bütün fakihlerin görüşü bu yöndedir. İbnü’l-Münzir, “Bir kimse fasit nikâh ile nikâhladığı bir kadınla birleşirse, bu kadın, erkeğin babası, dedesi, oğlu ve oğlunun oğluna haram olur” ifadelerinden önce, “bu hususta bütün âlimlerin görüşü aynıdır” demiştir.⁹⁶

4- Kıyas

Evezâî, hükümlerin istinbatı noktasında kıyas⁹⁷ delilini de kullanmıştır. Ancak Evezâî için kıyas delili dördüncü sırada yer almakta ve O, zaruret halinde bu delile müracaat etmektedir. Zira Evezâî, Kur’ân, sünnet ve icmâda yer alan hükümler konusunda kıyas delilini kullanmamıştır. Kıyas delilini kullanmada mesafeli davranan Evezâî,⁹⁸ kıyasa başvurduğu da görülmüştür.

⁸⁸ Esbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 143.

⁸⁹ Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır, (v. 794/1392), *el-Bahrü’l-Muhî t fî Usulî’l-Fıkh*, (Dârü’l-Kütübî, 1994) VI, 419.

⁹⁰ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, I, 411;

⁹¹ İbn Battâl, Ebû’l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik, (v. 449/1057), *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî li İbni Battâl*, tahk. Ebû Temim Yaser b. İbrahim, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003) III, 78.

⁹² Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Savre b. Musa b. ed-Dahhâk, (v. 279/892), *Sünenü Tirmizî*, tahk. Muhammed Şakir, (Mısır: yy., 1975), IV, 125.

⁹³ İbnü’l-Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim, (v. 319/931), *el-İşrâf alâ Mezhebi’l-Ulemâ*, tahk. Sağır Ahmed el-Ensârî, (el-İmârâtü’l-Arabiyye: Mektebetü Mekke es-Sekâfiyye, 2004) V, 56; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, V, 436; Tahâvî, *Muhtasarü İhtilâfi’l-Ulemâ*, II, 348; İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, VII, 521; Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğaytâbî, (v. 855/1451), *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (Beirut: y.y., t.y.) XXI, 10.

⁹⁴ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, V, 436.

⁹⁵ İbnü’l-Münzir, *el-İşrâf*, V, 99.

⁹⁶ İbnü’l-Münzir, *el-İşrâf*, V, 99.

⁹⁷ Sözlükte kıyas, bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi ya da iki şeyi birbirine eşitlemek anlamına gelir. Kıyasın istilâhî tarifi ise, kitap sünnet veya icmâda hükümü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet sebebiyle bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermektir. (Zekiyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 126).

⁹⁸ Hacvî, *el-Fikrî’s-Sâmi*, I, 437.

Evezâî'nin kıyas yapmayı sevmediği, kendisinden yapılan şu rivâyetten anlaşılmaktadır. “Kendi görüşüne göre hareket ettiği için Ebû Hanife’yi tenkit etmiyoruz. Zira yeri gelince biz de görüşümüze göre amel ediyoruz. Ebû Hanife’yi tenkit etmemiz, yanında Hz. Peygamber’den rivâyet edilen hadis olduğu halde, kendi görüşü ile amel etmesinden dolayıdır.”⁹⁹ Evezâî’den yapılan bu rivâyet gösteriyor ki, Evezâî kıyas delilini, Kur’ân ve hadiste delil bulamadığı durumlarda kullanmıştır.¹⁰⁰

Evezâî’den gelen şu rivâyetler, onun gerektiğinde kıyas delilini kullandığına işaret etmektedir.

a) Evezâî'nin az önce ifade ettiğimiz gibi, Ebû Hanife ile ilgili kullandığı sözlerden sonra, “Yeri gelince biz de görüşümüze (kıyasa) göre amel ediyoruz” şeklindeki ifadesinden, Evezâî'nin gerekli gördüğü durumlarda, kıyas delilini kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹

b) Evezâî, sırtlan etinin yenilip yenilmemesi hakkında şöyle demiştir; “Şam uleması, sırtlanı yırtıcı hayvanlardan sayarak, etinin yenilmesini kerih görmüştür. Kıyas da bunu gerektirir. Ancak, sünnete tabi olmak daha uygundur.”¹⁰² Evezâî'nin “Kıyas da bunu gerektirir” şeklindeki ifadesinden yola çıkarak, onun gerektiğinde kıyas delilini kullandığı sonucuna varılabilir.

Evezâî'nin kıyas delilini kullandığına dair birkaç örnek verelim.

- Evezâî'ye göre bir kimse, hanımını kendisine mahrem olan herhangi bir kadının sırtına benzetirse zihâr yapmış olur.¹⁰³

Evezâî, bu içtihadını kıyas deliline dayandırmıştır. Zira annede bulunan ebedi haram olma durumu (illet), mahrem olan diğer kadınlarda da bulunmaktadır.¹⁰⁴ O halde Evezâî'ye göre, annenin sırtına benzetilen kadın, haram olduğu gibi, mahrem olan diğer kadınların sırtına benzetildiğinde de haram olması gerekir.

- Evezâî'ye göre zekât verilirken niyet etmeye gerek yoktur. Evezâî, bu görüşünü kıyas deliline dayandırmıştır.¹⁰⁵

Evezâî, zekât ibadetini borca benzetmiştir. Zira ikisi de ödenmesi gereken haklar olduğu noktasında (illet) birbirine benzemektedir. Evezâî, bir kimse borcunu ödemediği zaman, niyet etme şartı olmadığı gibi, zekât verdiği zaman da niyet etme şartı yoktur demiştir.

SONUÇ

Evezâî, büyük bir müellif olmasına rağmen, tabakat kitaplarının belirttiğine göre bir takım sebeplerden dolayı eserlerinin büyük bir kısmı günümüze intikal etmemiştir. Eserlerinin bir kısmının yandığı ya da depremde yok olduğu rivayet edilmektedir. Onun günümüze ulaşan tek eseri *Siyerü Evezâî*

⁹⁹ Dinevrî, *Te'vî lü Muhtelaflî'l-Hadis*, s. 103; Abdülmecid Mahmud Abdülmecid, *el-İtticâhâtü'l-Fikhiyye*, s. 81.

¹⁰⁰ Kanaatimizce Ebû Hanife Hz. Peygamber’den gelen hadisleri kabul etmiş ve ona göre amel etmiştir. İbn Abdilberr’in naklettiği şu ifadeler bizi teyit etmektedir. Ebû Hanife’ye şöyle soruldu; İhramlı olan bir kimse, peştamal bulamazsa, şalvar giyebilir mi? Ebû Hânife, “Hayır peştamal giymesi gerekir” dedi. Tekrar soruldu, “Bu kimse peştamal bulamazsa, şalvar giyemez mi?” Ebû Hânife “Hayır elinde bulunan şalvarı satar, onun parasıyla peştamal alır ve giyer” dedi. Ebû Hânife’ye denildi ki, “Hz. Peygamber, hutbe okurken şöyle dedi, “İhramlı olan kimse, peştamal bulamazsa şalvar giysin” Ebû Hânife, “Hz. Peygamber’in bu yönde bir ifadesini duymadım. Kişi duyduğu şeyle sorumludur. Ben Hz. Peygamber’in “İhramlı kimse şalvar giyemez” ifadesini duydum ve duyduğum şeye göre fetva verdim” dedi. Soruyu soran kimse, “İhramlı kimse peştamal bulamazsa, şalvar giyer sözünün Hz. Peygamber’e ait olduğu sahihtir.” Buna rağmen hala fetvanızda ısrar edip, Hz. Peygamber’i kabul etmiyor musunuz? Ebû Hânife, “Hz. Peygamber’i kabul etmeyen kimseye Allah lanet etsin. Biz, Hz. Peygamber ile şereflendik ve onunla küfürden kurtulduk” dedi. Ebû Hanife ile muhatapları arasında geçen bu karşılıklı konuşmadan, Ebû Hanife’nin hadise karşı ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ebû Hanife zayıf dahi olsa, Hz. Peygamber’den geldiği zannına vardığı hadislerle göre amel etmiştir. Örneğin, “Namazda kahkaha ile gülmek abdesti bozar” ve “Yolcu olan bir kimse, hurma şırası ile abdest alabilir” hadisleri zayıf olduğu halde, onlarla amel etmiştir. Öte yandan bu ifadelerin Evezâî’ye nispet edilmesinde de şüphe bulunmaktadır. Zira Evezâî’den rivâyet edildiği iddia edilen ifadeler, senetsiz bir şekilde rivâyet edildiği için Evezâî’ye ait olduğu da katî değildir. (Düveyhî, Ali b. Sad b. Salih, *Usulu Mezhebi'l-İmâm el-Evezâî*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2004), s. 100-101).

¹⁰¹ Ebû Hanife de re’ye başvurma zorunda olmadığı müddetçe re’ye başvurmamıştır. Öte yandan re’yden çok hoşlanmadığı için birçok konuda zayıf hadislerle amel ettiği birçok kaynakta geçmektedir. (Bkz. İbnü'l-Kayyim, *İ' lâmü'l-Muvakkî' f n*, II, 145).

¹⁰² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 442.

¹⁰³ İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*, V, 289; İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, VI, 54; er-Reymî, *el-Me' âni'l-Bedî' a*, II, 276.

¹⁰⁴ San' ânî, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Hasanî, (v. 1182/1768), *Sübülü's-Selâm*, (Dârü'l-Hadis, yy., t.y.) II, 272.

¹⁰⁵ Mâverî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, III, 178; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 476; Aynî, *el-Binâye*, III, 311; el-Hattâb, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, (v. 954/1547), *Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992) II, 357.

isimli kitabıdır. Savaş hukuku ile ilgili hususları içeren eser, alanıyla ilgili günümüze ulaşan en eski örneklerdendir.

Hadisçi ve fıkıhçılığıyla ön plana çıkan Evzâî’nin mezhebi, iki buçuk asra yakın bir döneme damgasını vurmuştur. Başta Şam ve çevresi olmak üzere Endülüs’te bir müddet tabi olunan Evzâîyye mezhebi, beslendiği kaynaklar ve hüküm elde etme metodu noktasında diğer mezheplerle aynıdır denilebilir. Ancak furû fıkında az da olsa aralarında farklı görüşler bulunmaktadır. Diğer mezheplerle görüş farklılığının az olması Evzâîyye mezhebinin ortadan kaybolmasının önemli sebeplerinden sayılır. Onun kaybolmasının bir diğer sebebi de gerek ondan ve gerekse talebelerinden onun fıkının tamamını kapsayan bir eserin günümüze ulaşmamasıdır. Ancak bu durum, onun şahsının ve görüşlerinin bilinmediği anlamına gelmemelidir. Çünkü onun görüşleri dört mezhep kitaplarının yanı sıra tefsir ve hadis şerhleri kitaplarında yer almaktadır. Evzâî, ravileri tenkit edenler tarafından tezkiye edilmiş, onun rivayet ettiği hadisler muteber sayılmış, ondan nakledilen fikhî görüşler önemsenmiştir. Hatta fakihlerin kendi görüşlerini takviye etme sadedinde, Evzâî’nin görüşünü delil gösterdikleri de olmuştur. Günümüzde mukallitleri kalmamış olsa da Evzâîyye mezhebinin görüşlerinden istifade edilebilir. Bunun için Evzâî’nin görüşlerinin araştırıp bilinmesine ihtiyaç vardır.

Evzâî hadis ekolüne daha yakın durmuştur. Çünkü Evzâî aynı zamanda hem hadisçi hem de fetvalarında her zaman hadisi ön plana çıkarmıştır.

Evzâî hakkında yapılan çalışmalarda daha çok onun fakih olması ve hadisçiliği ön plana çıkarılmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak Evzâî’nin diğer ilimlerdeki rolünün ne olduğu sorusuna da cevap aranmalıdır. Zira Evzâî’nin tefsir ve akâid ilimlerindeki konular hakkında da görüşleri vardır.

Evzâî’nin biyografisi, içtihatları ve ileri sürdüğü her görüş hakkında yapılacak detaylı çalışmalar, günümüz insanlarına fayda sağlayacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

Abdülmeccid Mahmud Abdülmeccid, *el-İtticâhâtü’l-Fıkhıyye İnde Ashâbi’l-Hadis fi’l-Karni’s-Sâlis el-Hicrî*, Mısır: Mektebetü’l-Hâncî, 1979.

Ahmed Rıza, b. İbrahim b. Hüseyin b. Yusuf b. Muhammed, (v. 1372/1953), *Mu’cemu Metni’l-Luğât*, Beyrut: Dârü Mektebeti’l-Hayât, 1958.

Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed Ebû’l-Hasan Nureddin el-Molla Herevî el-Kârî, (v. 1014/1606), *Mirkâtü’l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü’l-Mesâbih*, Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 2002.

Aydın Nevzat, *İmâm-ı Evzâî ve Sünendeki Metodu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, 2001.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin el-Ğeytâbî, (v. 855/1451), *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, (tahk. Ebû’l-Münzir Halid b. İbrahim), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1999.

_____, *el-Binâye Şerhü’l-Hidâye*, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.

_____, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrut: yy., ty.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî, (v. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, (tahk. Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut: Dârü’l-Kübi’l-İlmiyye, 2003.

Beyzâvî, Nâsiruddîn, Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, (v. 691/1292), *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, (tahk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî), Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, yy., ty.

Boynukalın Ertuğrul, *Evzâî ve Fikhî Mezhebi*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23, s. 1-33.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre, (v. 256/870), *Sahihu’l-Buhârî*,

(tahk. Muhammed Zehîr b. Nasır), Dâru Tûku’n-Necât: yy., 1422.

Cebûrî, Abdullah Muhammed, *el-Îmâmu'l-Evzâi Hayâtuhu ve Arâuhû ve Asruhû*, Bağdat: Dâru’r-Risâle, 1980.

Cemâlüddin Ebü’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, (v. 598/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümeme ve'l-Mülûk*, (tahk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dâru’l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram b. Abdussamed, (v. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, Suudi Arabistan: Dâru’l-Muğnî, 2000.

Düveyhî, Ali b. Sad b. Salih, *Usulu Mezhebi'l-Îmâm el-Evzâi*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut: yy., 2004.

Ebû Ali el-Hüseynî b. Muhammed el-Ğassânî, (v. 498/1105), *Elkâbü’s-Sahâbe ve’t-Tâbîn*, Kahire: Dâru’l-Fadîle, ty.

Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemerî, (v. 463/1071), *Câmi’u Beyânî'l-İlmi ve Fadlihi*, (tahk. Ebî’l-Eşbâl ez-Züheyri), Suudi Arabistan: Dâru’l-Cevzî, 1994.

_____, *el-İstizkâr*, (tahk. Sali Muhammed Ata, Muhammed Ali Muavved), Beyrut: yy., 2000.

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, (v. 235/850), *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, (tahk. Adil b. Yusuf el-Azzâzî), Riyad: Dâru’l-Vatan, 1997.

Ebû Hayyân el-Endülûsî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, (v. 745/1344), *el-Bahrü’l-Muhîr fî’t-Tefsîr*, (tahk. Sıdkî Muhammed Cemil), Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420.

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. Münzir et-Temiî er-Râzi İbn Ebî Hatem, (v. 327/938), *el-Cerhu ve’t-Ta’dîl*, Beyrut: İhyâu’t-Türâsî’l-Arabî, 1952.

Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib Sa’d b. Habte, (v.182/798), *er-Reddü alâ Siyeri’l-Evzâi*, y.y., t.y.

Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlânî, (v. 852/1448), *Tehzîbü’t-Tehzîb*, el-Hind: Matbaatü Dâiretü’l-Ma’ârif, 1326.

Ebû’l-Kasım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansur et-Taberî er-Râzî Hibetullah el-Lâlekâi, (v. 418/1027), *Şerhu Usulü İ’tikâdi Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemâ’a*, (tahk. Ahmed b. Sad b. Hamdan), Suudi Arabistan: Dâru Taybe, 2003.

Ebû’l-Yümn el-Uleymî, Aburrahman b. Muhammed b. Abdurrahman, (v. 928/1522), *el-İnsü’l-Celîl bi Târîhi’l-Kudsi ve’l-Halil*, (tahk. Adnan b. Yunus Abdülmeccid), Amman: Mektebetü Dendis, yy.

Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebü’l-Haccâc Cemalüddin ez-Zekî, (v. 742/1341), *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’r-Ricâl*, (Bişâr Avvâd Maruf), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1980.

Esbehânî, Ebû Na’îm Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa, (v. 430/1038), *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Mısır: es-Sa’âde, 1974.

Fesevî, Yakub b. Süfyân b. Cevân el-Fârisî, (v. 277/890), *el-Ma’rifetü ve’t-Târîh*, (tahk. Ekrem Diyâ el-Ömerî), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1981.

Füllânî, Salih b. Muhammed b. Nuh b. Abdullah el-Amrî, (v. 1218/1803), *Îkâzü Himemi Üli’l-Ebsâr*, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, t.y.

Hacvî, Muhammed b. Hasan b. Arabi b. Muhammed es-Seâlibî, (v. 1376/1956), *el-Fikrî’s-Sâmi fî Târîhi’l-Fikhi’l-İslâmî*, Beyrut: yy., 1995.

Hatîp el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed b. Mehdi, (v. 463/1072), *Târîhu Bağdat*, (tahk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut: yy., 1417.

Hattâb, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, (v. 954/1547), *Mevâhibü’l-Celîl fî Şerhi Muhtasari’l-Halîl*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1992.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetillah, (v. 571/1175), *Târihu Dımaşk*, Beyrut: Dârü'l-Fıkr, y.y., 1995.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik, (v. 449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li İbni Battâl*, (tahk. Ebû Temim Yaser b. İbrahim), Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Hallikân el-Bermekî el-Erbîlî, (v. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân*, (tahk. İhsan Abbas), Beyrut: Dârü Sâdır, 1994.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. eş-Şeybânî, (v. 241/855), *el-İlelü ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, (tahk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Riyad: Dârü'l-Hânî, 2001.

İbn İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed b. İmâd el-Akerî, (v. 1089/1679), *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâri men Zehab*, (tahk. Mahmut Arnavut), Beyrut: yy., 1986.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, (v. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (tahk. Ali Şîrî), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, (v. 620/1223), *Revdetü'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir fi Usul'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Reyyân, yy., 2002.

_____, *el-Muğnî*, Mektebetü'l-Kahire, 1968.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dinevrî, (v. 276/889), *Te'vîlü Muhtelaifi'l-Hadis*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Müessesetü İşrâk, 1999.

_____, *el-Me'ârif*, (tahk. Servet Ukkâş), Kâhire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, (v. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, (tahk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Faysal İsa el-Babî el-Halebî: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ty.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, (v. 230/840), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (tahk. Muhammed b. Abdülkadir), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyüp b. Ezzâd, (v.385/995), *Şerhu Mezâhibi Ehli's-Sünne ve Ma'rifeti Şerâi'd-Dîn*, (tahk. Adil b. Muhammed), Müessesetü Kurtuba, yy., 1995.

İbn Teymiye, Takyuddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abullah b. Abdilhalim b. Abdisselam b. Abdillâh, (v. 728/1328), *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy., 1987.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüp b. Sa'd, (v. 751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, (tahk. Muhammed Abdüsselam İbrahim), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim, (v. 319/931), *el-İşrâf alâ Mezhebi'l-Ulemâ*, (tahk. Sağır Ahmed el-Ensârî), el-İmârâtü'l-Arabiyye: Mektebetü Mekke es-Sekâfiyye, 2004.

Kâsimî, Cemalüddin Muhammed Cemalüddin b. Muhammed Said b. Kasım, (1332/1914), *Mehâsinü't-Te'vîl*, (tahk. Muhmmmed Bâsil 'Uyunni's-Sûd), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Farh el-Ensârî el-Hazreci, (v. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (tahk. Ahmed el-Berdevî, İbrahim Etfiş), Kahire: yy., 1964.

Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Beşârî, (v. 380/990), *Ahsenü't-Tekâsîm fi Ma'rifeti't-Tekâsîm*, Kahire: yy., 1991.

Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib, (v. 450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr fi Fıkhî İmam eş-Şafîi*, (tahk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Mellâh, eş-Şeyh Hüseyin Muhammed, *el-İmâmü'l-Evzâi Muhadisen Hâfizan*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1993.

Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc, (v. 294/906), *İhtilâfî’l-Fukahâ*, (tahk. Dr. Muhammed Tahir Hâkim), Riyad: Advâu’s-Selef, 2000.

Nesâî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, (v. 303/915), *el-Müctebâ mine’s-Sünen*, (tahk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Halep: yy., 1986.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyuddin b. Şeref en-Nevevî, (v. 676/1278), *Tehzîbü’l-Esmâi ve’l-Luğât*, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ty.

Recep Abdülcevad İbrahim, *el-Mu’cemü’l-Arabî li Esmâi’l-Melâbis*, Kahire: Dârü’l-Afâki’l-Arabiyye, 2002.

Rûyânî, Ebû’l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmail (v. 502/1108), *Bahrü’l-Mezheb*, (tahk. Tarık Fethî es-Seyyid), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, yy., 2009.

San’ânî, Muhammed b. İsmail b. Salah b. Muhammed el-Hasanî,(v. 1182/1768), *Sübülü’s-Selâm*, Dârü’l-Hadis, t.y.

Sibt İbnü’l-Cevzî, Şemsüddin Ebü’l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, (v. 654/1256), *Mirâtü’z-Zamân fi Tevârihi’l-A’yân*, (tahk. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed), Dımaşk: Dârü’r-Risâleti’l-İlmiyye, 2013.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir (v. 911/1505), *Miftâhü’l-Cenne fi’l-İhticâci bi’s-Sünne*, Medînetü’l-Münevvere: el-Câmi’atü’l-İslâmiyye, 1989.

Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, Ahmed b. Abdurrahman b. Şehid Vecîhiddin b. Mu’zim b. Mansur, (v. 571/1176), *el-İnsâf fi Beyâni Esbâbi’l-İhtilâf*, (tahk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 1404.

Şekîb Arslân, Şekîb b. Mahmud b. Hasan b. Yunus, (v.1366/1946), *el-Mehâsinü’l-Mesâî*, Mısır: Matba’atü İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâühû, ty.

Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman Kaymaz ez-Zehebî, (v. 748/1347), *Mîzânü’l-İ’tidâl fi Nakdi’r-Ricâl*, (tahk. Ali Muhammed Becâvî), Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1963.

_____, *Târîhü’l-İslâm ve Vefeyâti’l-Meşâhîr ve’l-A’lâm*, (tahk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî), Dârü’l-Kütüb,1993.

_____, *Tezkiretü’l-Huffaz*, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (v. 1250/1834), *Neylü’l-Evtâr*, (tahk. İsamuddin es-Sebabiti), Mısır: Dârü’l-Hadis, 1993.

Şirâzî, Ebû İshak Muhammed b. Ali, (v. 476/183), *Tabakâtü’l-Fukahâ*, (tahk. İhsan Abbas), Beyrut: Dârü’r-Râidi’l-Arabî, 1970.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdilmelik b. Semle el-Ezdî, (v. 321/933), *Muhtasaru İhtilâfi’l-Ulemâ*, (tahk. Abdullah Nezir Ahmed), Beyrut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1417.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Savre b. Musa b. ed-Dahhâk, (v. 279/892), *Sünenü Tirmizî*, (tahk. Muhammed Şakir), Mısır: yy., 1975.

Öğüt Salim, “Evezâî” *DİA*, Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Yiğit Metin, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usul Anlayışında Sünnet*, İz Yayıncılık: 2. Baskı, ty.

Zekiyüddin Şabân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, (terc. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır, (v. 794/1392), *el-Bahrü’l-Muhît fi Usuli’l-Fıkh*, Dârü’l-Kütübî, 1994.

Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkadir, (v. 666/1268),

Muhtâru’s-Sahâh, (tah. Yusuf eş-Şeyh Muhammed), Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1999.